Greining á úrslitum kosningar til stjórnlagaþings 27. nóvember 2010

Þorkell Helgason

Samantekt[1]

- Margt var sérstætt við þessa kosningu. Þetta var landskjör, þ.e. landið var eitt kjördæmi, framboð voru einstaklingsbundin, hreint persónukjör. Kosningin var um margt nýmæli, ekki aðeins hér á landi heldur líka sé leitað samanburðar út í hinn stóra heim.
- Frambjóðendur skiptust þannig eftir kyni að 70% voru karlar en 30% konur. Hlutfall frambjóðenda var verulega umfram hlutfall kjósenda á kjörskrá í Reykjavík. Þessi hlutföll voru mjög ámóta á Suðvesturlandi en í öðrum kjördæmum hallaði á frambjóðendur, mest í Suðurkjördæmi þar sem hlutfall þeirra var einungis helmingur af hlutfalli kjósenda.
- Kosningarþátttaka var dræm, 35,95%. Ógildir kjörseðlar, þar með talin auðir, námu 1,43% sem er minna en gerist og gengur í kosningum hérlendis. Á hinn bóginn kunna allmörg atkvæði að hafa verið óvirk að hluta vegna umdeilanlegra ákvæða laga um meinbugi á kjörseðlum.
- Uppgjör kosningarinnar fór fram með aðferð, STV, sem ekki hefur verið notuð hérlendis áður. Kostir STV-aðferðarinnar eru tíundaðir: Atkvæði fara lítt í súginn, aðferðin er hlutfallsaðferð, hægt er að kjósa eftir sannfæringu, kjósandinn tekur ekki áhættu við að auka við röðun sína og það er erfitt að beita brögðum. STV-aðferðin hefur líka galla: Hún kann að þykja flókin, sem er aðallega vegna þess að hún er lítt þekkt. Enn fremur er hún ekki einhalla (frekar en margar aðrar), þ.e. búa má til dæmi þess efnis að frambjóðandi missi af kjöri við að fá of mörg atkvæði og öfugt.
- Aðferðin í stuttu máli: Hver kjósandi fer með eitt atkvæði og raðar frambjóðendum í vallínur eftir þeim forgangi sem hann vill að þeir hafi að atkvæðinu. Sá sem er í efstu vallínu hjá kjósandanum hefur fyrstur aðgang að atkvæðinu. Sé frambjóðandinn úr leik – þ.e. hefur náð kjöri eða fallið út sakir lítils fylgis - færist atkvæðið til þess sem er næstur á óskalista kjósandans. Og síðan koll af kolli. Ítralegri lýsing er í fylgiskjali.
- Þátttaka kjósenda í röðunarferlinu var mjög góð. Að meðaltali raðaði hver kjósandi 14,8 frambjóðendum en 29% röðuðu í allar þær 25 línur sem stóðu til boða. Hinir kjörnu hlutu 38,5% atkvæða þegar að 1. vali. 83,4% atkvæða áttu að hlutdeild í vali þeirra sem kjöri náðu. Afgangurinn, eða 16,6% atkvæða, dagaði uppi í þeim skilningi að þau atkvæði gögnuðust engum hinna kjörnu frambjóðenda. Að meðaltali hafði hver kjósandi nöfn 3,7 þeirra frambjóðenda sem kjöri náðu á seðli sínum.
- Úthlutun með STV-aðferðinni, þeirri sem notuð var í raun, er borin saman við útkomu eftir ýmsum öðrum aðferðum: Einn kross, allt að 25 krossar, stigagjafaraðferð, prófskjörsaðferðin. 18 til 21 af hinum 25 kjörnu hefðu líka náð kjöri með hinum aðferðunum. Með STV-

[1] Greinargerð þessi er rituð áður en Hæstiréttur úrskurðaði kosninguna ógilda. Ekkert í greinargerðinni snertir þó það mál. Það sem hér er sagt um kosninguna stendur óhaggað.

aðferðinni náðu 10 konur kjöri. Þær hefðu orðið 1-2 færri með hinum aðferðunum. Eftir STV-aðferðinni höfðu 59%-83% atkvæðanna raunverulega áhrif á val hinna 25 en aðeins 16%-21% atkvæðanna hefðu skipt sköpum um úthlutun sætanna ef öðrum aðferðum hefði verið beitt.

- Brugðist er við ýmissi gagnrýni á kosningarkerfið: Því er andmælt að kosningaraðferðin sé íslenskur sérvitringsháttur og hrákasmíð. Vakin er athygli á þeirri gagnrýni að STV-aðferðin sé ekki einhalla. Því er andmælt að aðeins þeir sem ná fullum sætishlut séu rétt kjörnir. Leiðréttur er sá misskilningur að það skipti máli í hvað röð seðlarnir séu taldir. Öfgakenndu dæmi um að STV-aðferðin geti hyglað fámennri klíku er andmælt. Því er svarað hví ekki voru notaðar þróaðri útgáfur af STV-aðferðinni. Tekið er undir þá gagnrýni að aðferðin til úthlutunar sæta til kynjajöfnunar hafi verið gölluð, en sem betur fer reyndi ekki á hana.
- Fjallað er ítralega um þá skoðun að kosningin hafi verið dauðadómur yfir persónukjöri og því að hafa landið eitt kjördæmi. Fullyrt er að því fari fjarri að stjórnlagaþingskosningin hafi sýnt að persónukjör á landsvísu sé illgerlegt. Kosningin hafi á hinn bóginn leitt í ljós viðfangsefni sem leysa þarf til að slíkt fyrirkomulag heppnist sem best. Bent er á nokkrar lausnir í því sambandi.
- Í fylgiskjölum eru annars vegar vangaveltur um það hvers vegna fólk hafi setið heima í kosningunni. Hins vegar er farið ítarlega yfir STV-kosningaraðferðina og henni lýst með tilvísun í úrslit kosningarinnar.

Inngangur

Í kosningu 27. nóvember 2010 var kosið í 25 sæti til stjórnlagaþings sem halda skal á fyrra hluta ársins 2011. Lög mæla fyrir um að úthlutað skuli allt að 6 sætum að auki í því skyni að hvorugt kynið fari niður fyrir 40% þingfulltrúa. Reyndin varð sú að kjörnir voru 15 karlar og 10 konur og náðist því markmiðið án þess að reyndi á þetta kynjajöfnunarákvæði. Því verður hér eftir ávallt talað um þingið eins og það sé skipað 25 fulltrúum einvörðungu.

Margt var sérstætt við þessa kosningu. Ber þar fyrst að nefna að þetta var landskjör, þ.e. landið var eitt kjördæmi. Framboð voru einstaklingsbundin, engir listar eða annað því um líkt. Því var um hreint persónukjör að ræða. Tiltölulega auðvelt var að uppfylla framboðsskilyrði. Einungis þurfti að fá 30 meðmælendur en að vísu tvo votta með hverri undirskrift, en þeir gátu vottað marga meðmælendur hver. Meðmælendur gátu líka verið vottar að undirskrift annarra meðmælenda. Afleiðingin var sú að 523 buðu sig fram. Einn frambjóðandi dró sig til baka í tæka tíð og annar mun hafa gert það síðar. Í því sem á eftir fer er því miðað við að frambjóðendur hafi verið 522 að tölu.

Eitt mikilvægasta nýmælið hérlendis í þessari kosningu var að persónukjörið fór fram með aðferð sem nefnd hefur verið forgangsröðunaraðferð, *Single Transferable Vote* (STV) á ensku.[2]

[2] Í bókinni „Constitutional Democracy“ (Oxford Univeristy Press, 2000) eftir Dennis C. Mueller, prófessor emiritus við Háskólann í Vín, er fjallað um hlutverk og val á stjórnlagaþing. Höfundur mælir með fyrirkomulagi sem er nánast eins og fyrirmynd að því sem hér varð fyrir valinu: Þjóðkjör, landið eitt kjördæmi, persónukosning með STV-aðferðinni. (Sjá bls. 315).

Frambjóðendur

Frambjóðendur skiptust þannig eftir kyni að 70% voru karlar en 30% konur. Skipting þeirra eftir landshlutum var ójöfn. 1. mynd sýnir hvernig frambjóðendur skiptust hlutfallslega á milli núverandi kjördæma. Til samanburðar eru sýnd hlutfallsleg skipting kjósenda eftir núverandi kjördæmum. Reykjavíkurkjördæmunum er þó slegið saman.

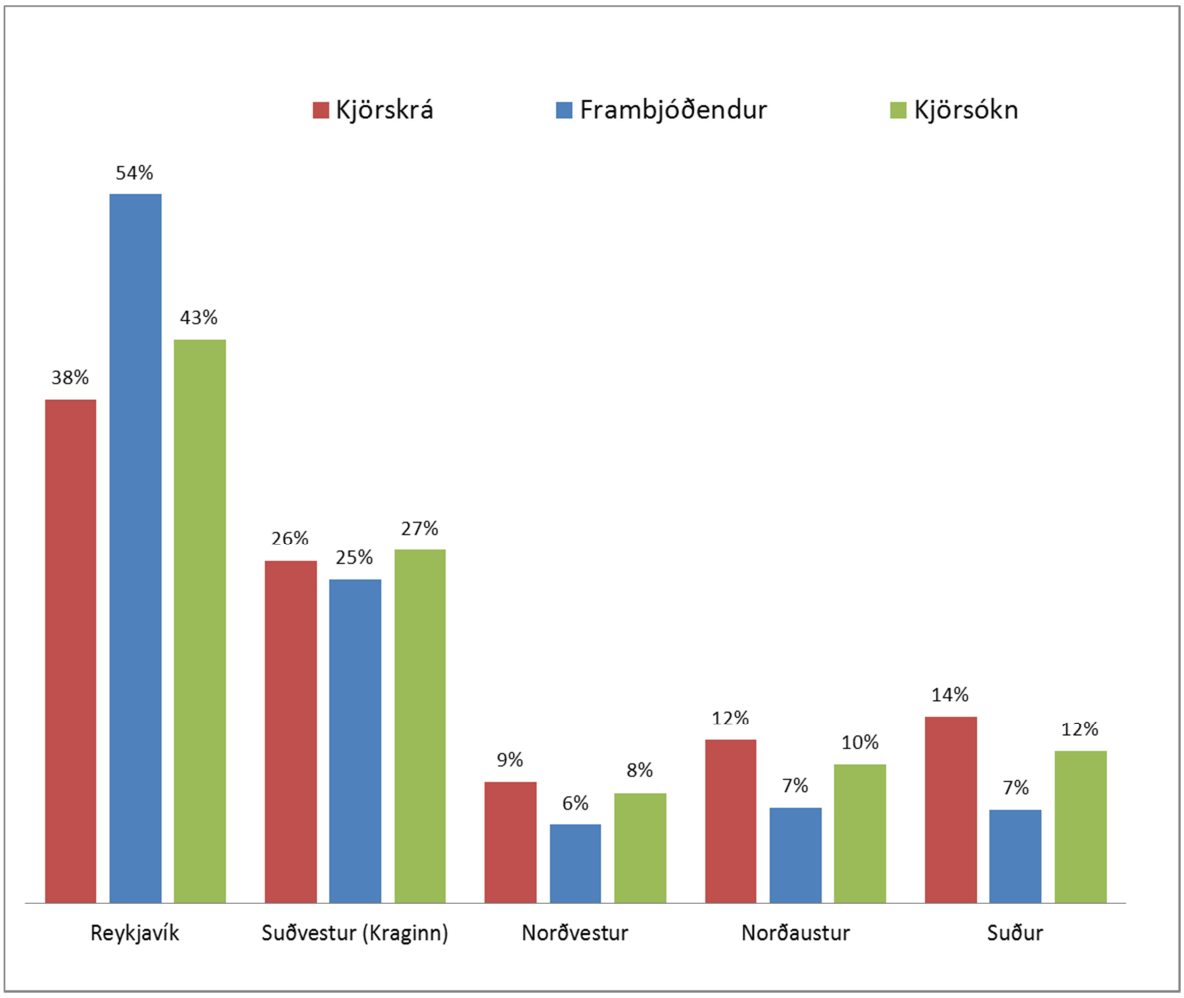

1. mynd: Hlutfallsleg skipting kjörskrártalna, frambjóðenda og kjörsóknartalna eftir kjördæmum.[3]

Fram kemur á myndinni að hlutfall frambjóðenda er verulega umfram hlutfall kjósenda á kjörskrá í Reykjavík. Þessi hlutföll eru mjög ámóta á Suðvesturlandi en í öðrum kjördæmum hallar á frambjóðendur, mest í Suðurkjördæmi þar sem hlutfall þeirra er einungis helmingur af hlutfalli kjósenda.

[3] Gögn að baki tafla og mynda eru fengin úr birtum gögnum landskjörstjórnar. Úrvinnsla gagnanna er á ábyrgð höfundar.

Kosningarþátttaka

Á kjörskrá í kosningunni voru alls 232.374 kjósendur, en aðeins 83.531 þeirra greiddi atkvæði eða 35,95%. Kosningarþátttaka skiptist hlutfallslega á kjördæmi eins og fram kemur á 1. mynd. Fróðlegt er að bera saman þær þrjár gerðir súlna sem sýndar eru á myndinni. Bersýnilegt er að kjörsóknin er tengd hlutfalli frambjóðenda. Benda má að Suðvesturkjördæmið sker sig úr með það að þar er hlutfall frambjóðenda og kjörsóknar mjög á sama róli og tala kjósenda á kjörskrá.

Ógildir kjörseðlar, þar með talin auðir, voru fáir eða 1.196 eða 1,43% sem er minna en gerist og gengur í kosningum hérlendis og var þó kosningarathöfnin um margt flóknari en tíðkast hefur. Hér ber þess þó að geta að allmargir gildir seðlar voru óvirkir að hluta eins og vikið verður að síðar. Ekki liggja fyrir gögn um fjölda þeirra. Engu að síður er ljóst að ekki hefur kosningarfyrirkomulagið vafist fyrir þeim sem komu á kjörstað og enn síður hafa þeir mætt til þess eins að skila auðu.

Höfundur hefur ritað hugleiðingar á öðrum vettvangi um ástæður dræmrar kjörsóknar er þá byggt á persónulegu mati. Hugleiðingarnar eru birtar óbreyttar sem 1. fylgiskjal. Helstu atriðin sem þar eru nefnd eru þessi:

- Almenn vonbrigði kjósenda með stjórnarfarið.
- Endurbætur á stjórnarskrá eru ekki það sem á okkur brennur nú.
- Fólki fallast hendur frammi fyrir því að velja á milli fimm hundruð frambjóðenda.
- Vanþekking eða áhugaleysi á tilefni kosningarinnar.
- Stjórnarskráin er ágæt, best að láta hana í friði.
- Fjölmiðlaumfjöllun var lítil og sumpart afar neikvæð.
- Flókið að kjósa, flókin kosningaraðferð, ótti við biðraðir á kjörstað.
- Ekki almenn auglýsingaherferð.

Kosningarkerfið

Kosningin til stjórnlagaþings var um margt nýmæli, ekki aðeins hér á landi, heldur líka sé leitað samanburðar út í hinn stóra heim. Helstu nýmælin voru þessi:

- Landið var eitt kjördæmi.
- Aðeins einstaklingar voru í framboði, engir listar.
- Auðvelt var að bjóða fram.
- Kosið var hreinu persónukjöri.
- Kjósendum var boðið að raða frambjóðendum í forgangsröð.
- Kjörseðillinn var með sérstökum hætti.
- Rúm var fyrir vissa kynjajöfnun í kosningunni.
- Uppgjör kosningarinnar fór fram með aðferð, STV, sem ekki hefur verið notuð hérlendis áður.

Það er afar mikilvægt að draga lærdóm af þessari kosningu sem nýta má við frekari umfjöllun um hugsanlega nýja skipan kosningamála. Það verður þó að mestu látið bíða betri tíma, en síðar í

þessum pistli verður samt vikið að því nokkrum gagnrýnisröddum. Í þessum kafla verður einkum fjallað um STV-aðferðina[4]; síðasta punktinn í framanskráðri upptalningu.

Fyrst má spyrja hvers vegna STV-aðferðin varð fyrir valinu. Um það má lesa á ýmsum stöðum, t.d. í athugasemdum við stjórnarfrumvarp um persónukjör; sjá http://www.althingi.is/dba-bin/unds.pl?txti=/wwwtext/html/138/s/0108.html&leito=pers%F3nukj%F6r#word1. Einnig á síðum landskjörstjórnar; sjá http://www.landskjor.is/stjornlagathing/adferdafraedi-vid-kosningu-til-stjornlagathings/.

Kjarni rakanna fyrir valinu er þessi:

- Fáar þekktar og sæmilega einfaldar aðferðir fanga vilja kjósenda betur. Með aðferðinni er leitast við að koma forgangsröð kjósenda til skila þannig að hver þeirra eigi að lokum einhverja aðild að vali þeirra sem kjöri ná. Segja má að aðferðin sé sniðin að kjósendum, síður að frambjóðendum.
- Aðferðin hefur þann mikilvæga eiginleika að kjósandinn getur óhræddur forgangsraðað fleiri en færri; það skaðar aldrei þá sem kjósandinn setur ofar að aðrir frambjóðendur séu settir þar á eftir. Þessi eiginleiki er tengdur þeim að það hefur ekkert upp á sig að reyna að velja menn sér þvert um geð í því skyni að styrkja stöðu þess sem kjósandinn vill helst að nái kjöri. Taka má sem dæmi svokallaða Borda-aðferð sem hefur ekki þennan æskilega eiginleika. Borda-aðferðinni er beitt í uppgjör á breyttum kjörseðlum við Alþingiskosningar en líka við atkvæðagreiðslu um lög í Evróvisjónkeppninni sem margir þekka. Þjóð sem vill hampa sínu lagi í Evrósvisjón getur freistast til að setja flest sín stig á lög sem hafa litla möguleika, ekki á lög keppinautanna.
- STV-aðferðin býður ekki þeirri hættu heim að kjósendur þori hvorki að velja „vinsæla“ né heldur „óvinsæla“ frambjóðendur. Flest önnur kosningarkerfi - t.d. merking með krossum, einum eða fleiri - hafa það í för með sér að kjósendur hika við að „sóa“ atkvæði á þá sem taldir eru eiga litla möguleika. Með sama hætti myndu kjósendur hafa á því vara að greiða vinsælum frambjóðendum atkvæði heldur láta aðra kjósendur um það og verja atkvæði fremur á einhvern þeirra sem taldir eru vera á mörkunum að ná kjöri. Undir STV-aðferðina geta kjósendur leyft sér að velja þá sem þeim hugnast hvort sem þeir eru taldir líklegir eða ólíklegir til að ná kjöri.
- Aðferðin er þaulreynd, einkum hefur hún verið notuð í öllum kosningum í Írska lýðveldinu í nær heila öld. Sjálf er hugmyndin gömul, fundin upp um svipað leyti í Danmörku og á Englandi um miðja nítjándu öld. Nýjasta dæmið um upptöku hennar er í sveitarstjórnarkosningum í Skotlandi 2007. Sú gerð aðferðarinnar sem þar var notuð rataði nær óbreytt í lögin um stjórnlagaþingskosninguna.
- Fyrir Alþingi hafa á tveimur síðustu þingum legið frumvörp um upptöku persónukjörs við kosningar til Alþingis og sveitarstjórna sem grundvallast á STV-aðferðinni. Þegar frumvarp til

[4] STV er skammstöfun á enska heiti aðferðarinar, *Single Transferable Vote*. Nafnið hefur verið nefnt forgangsröðunaraðferð á íslensku. Sú nafngift gæti þó jafnt átt við ýmsar aðrar aðferðir þar sem kjósendur raða frambjóðendum og hentar því ekki alls kostar. Þar til betra nafn finnst verður aðferðin einfaldlega kennd við hina ensku skammstöfun.

laga um stjórnlagaþing var í undirbúningi var reiknað með að aðferðinni hefði þegar verið beitt við sveitarstjórnarkosningarnar vorið 2010 og því æskilegt að rugla ekki kjósendur í rýminu með því að nota aðra aðferð við kosningu til stjórnlagaþings. Forsendur þessara raka brustu.

STV-aðferðin er ekki gallalaus fremur en aðrar aðferðir við uppgjör á röðunaróskum kjósenda. Aldrei verður á allt kosið í þeim efnum. Nóbelsverðlaunahafinn Kenneth J. Arrow hefur sannað að ekki sé til nein aðferð til að komast að niðurstöðu um rökréttan vilja kjósenda án innri mótsagna. Þá er unnt að búa til dæmi um að frambjóðandi geti misst af sæti við að fá aukið fylgi undir STV-aðferðinni. Sami galli er á fjölmörgum kosningaraðferðum. Núgildandi lög um kosningar til Alþingis eru t.d. með þessum meinbugum.

Aðferðin er gagnrýnd fyrir að vera flókin og torskilin. Að mati höfundar byggir það á því tvennu að fólk er öðru vant. Kynningu á aðferðinni var líka ábótavant ekki síst vegna tímaskorts. Þegar aðferðin var innleidd í Skotlandi 2007 var hún rækilega kynnt. Könnun eftir kosningarnar þar sýndi „að flestir kjósendur skildu kosningarkerfið“.[5]

Hér þekkja margir prófskjörsaðferðina þar sem kosið er beint í sæti. Svo virðist sem margir hafi talið að þeirri aðferð hafi verið beitt, en hún hefur allt aðra eiginleika en STV-aðferðin og er að mati höfundar ótæk í kosningu af því tagi sem hér um ræðir. Ýmsir aðrir munu hafa talið að kjósendur færu með jafngilda krossa, allt að 25 að tölu. Þessum misskilningi var jafnvel haldið fram í fjölmiðlum bæði fyrir og eftir kosninguna.

En hvernig er þá STV-aðferðin? Um það má lesa allítarlega á vefsíðu landskjörstjórnar, sjá http://www.landskjor.is/stjornlagathing/adferdafraedi-vid-kosningu-til-stjornlagathings/. Sjá líka 2. fylgiskjal.

Stutt lýsing er þessi:

- Hver kjósandi fer með eitt atkvæði og raðar frambjóðendum í vallínur samkvæmt þeim forgangi sem hann vill að þeir hafi að atkvæðinu.
- Sá sem er í efstu vallínu hjá kjósandanum hefur fyrstur aðgang að atkvæðinu.
- Sé frambjóðandinn úr leik – þ.e. hefur náð kjöri eða fallið út sakir lítils fylgis - færist atkvæðið til þess sem er næstur á óskalista kjósandans.
- Og síðan koll af kolli.

Þessu er lýst á eftirfarandi 2. mynd. Þar er vísvitandi ekki talað um 1., 2. vallínur o.s.frv. heldur um aðalval og varaval, sbr. það sem segir síðar:

[5] Úr erindi Michael Marsh frá Trinty College í Dyflini, *Using STV in Scotland*. Ódagsett.

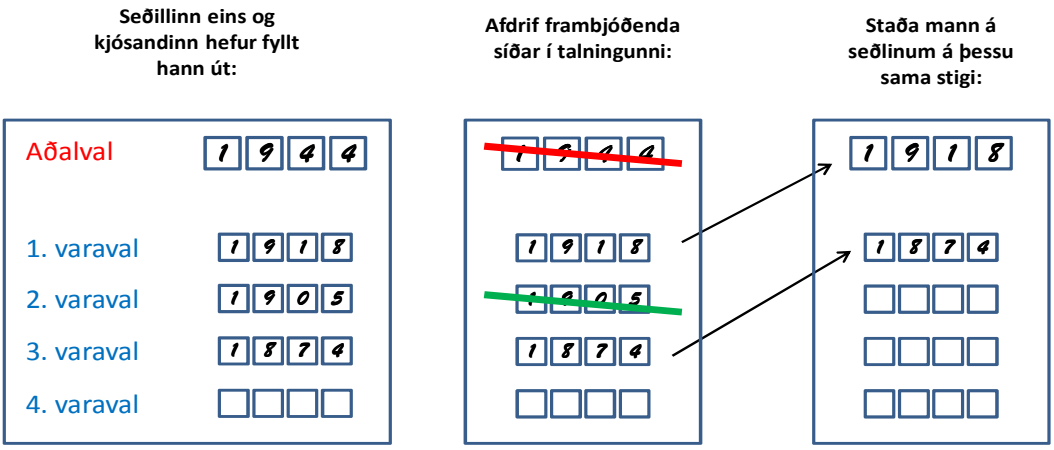

Kjósandinn hefur fyllt út 4 auðkennistölur í 4 efstu vallínurnar. Sú 5. er auð og allar þar fyrir neðan. (Ekki sýndar á myndinni).

Fyrsta valið er mikilvægast og það því auðkennt sem aðalval á þessari mynd þótt opinbera heitið sé 1. val.

Vallínur þar fyrir neðan tilgreina val til vara.

Í talningunni er svo komið sögu að sá að aðalvali, sá nr. 1944, hefur fallið út, ekki náð kjöri (rauð yfirstrikun).

Sömuleiðis hefur það gerst að sá í þriðju línu, sem er 2. varaval, er kominn inn (græn yfirstrikun)

Báðir eru því afgreiddir og í raun afmáðir af kjörseðlinum.

Eftir breytinguna er kjörseðillinn í reynd orðinn svona:

- *1. varamaðurinn er nú kominn í aðalval.*
- *3. varamaður komin í 1. varamannsval.*

En nú hefur fjölgað auðum vallínum á kjörseðlinum. Hætt er við að þá komi að því síðar í talningunni að ekki sé til neins varavals að grípa.

<u>2. mynd</u>: Dæmi um útfyllingu kjörseðils og hvernig seðlinum reiðir af í talningunni.

Talningin fer þannig fram að fyrst ná þeir kjöri sem fá nægilegt fylgi samkvæmt fyrsta vali (sem nefnt er aðalval á myndinni). Skilgreiningin á því að fá „nægilegt fylgi“ er að hafa atkvæðafylgi að aðalvali sem nemur a.m.k. 1/26 af gildum atkvæðum. Útkoman er hækkuð upp í næstu heiltölu og nefnist þá sætishlutur. Hann nam 3.167 atkvæðum í stjórnlagaþingskosningunni. Fái frambjóðandi meiri stuðning en þarf til að hljóta sæti, þ.e. sé yfir sætishlut, færist viðeigandi hluti hvers einstaks atkvæðis hans til þess frambjóðanda sem tilgreindur er sem næsti kostur hjá viðkomandi kjósanda. Hlutfallið sem fært er af hverju atkvæði finnst með einfaldri þríliðu þannig að eftir sitja atkvæðabrot sem samanlagt nema nákvæmlega sætishlutnum. Fái frambjóðandi of lítið fylgi til að eiga möguleika á kjöri strikast hann út en atkvæði hans færast óskert til þeirra sem tilgreindir eru sem næsti kostur hjá hverjum kjósanda, þ.e. til 1. varavals á myndinni. Hvort sem frambjóðandi nær kjöri eða fellur út máist nafn hans út af öllum kjörseðlum og færast þá önnur nöfn, þ.e. auðkennistölur, upp sem því nemur. Nýtt nafn tekur t.d. sæti sem aðalval á viðkomandi sæti.

Þessu vindur fram þar til annað hvort hefur tekist að fylla sætin 25 með frambjóðendum sem ná sætishlut, ellegar búið er að má út alla nema 25, hvort sem þeir hafa þá náð sætishlut eða ekki. Fræðilega ættu allir 25 að ná fullum sætishlutum, en það er ekki hægt að tryggja nema allir kjósendur hefðu raðað öllum 522 frambjóðendunum, ekki aðeins þeim 25 sem mest mátti raða. Þetta gerist vitaskuld ekki. Atkvæði daga upp á leiðinni vegna þess að ekki er nægilega mörgum

raðað og verða þau hér eftir nefnd ónýtt eða ófæranleg atkvæði.[6] Nánari lýsingu á talningunni og úthlutun sæta er að finna í 1. fylgiskjali.

Þátttaka kjósenda í röðunarferlinu var mjög góð. Á 3. mynd má sjá tíðni þess hvað kjósendur röðuðu í margar vallínur.

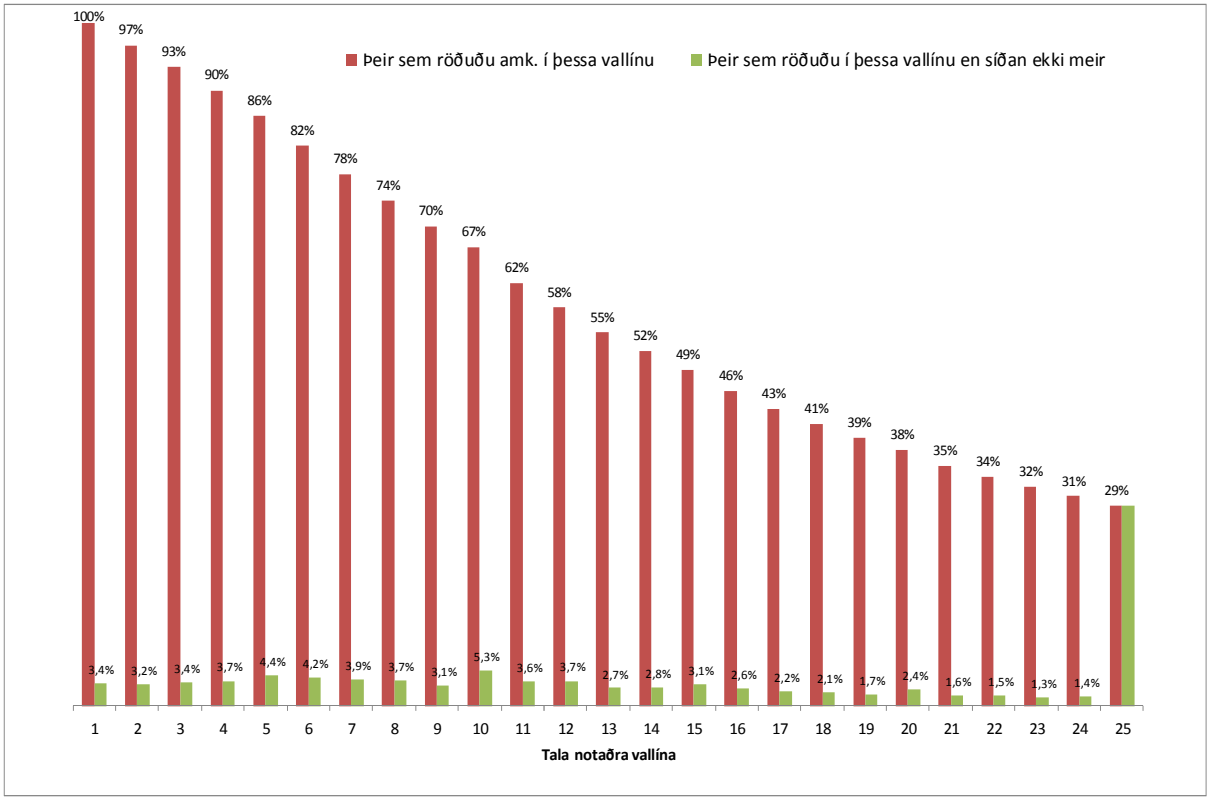

3. mynd: Hlutfall kjósenda sem röðuðu að tiltekinni valtölu eða fleirum.

Grænu súlurnar sýna hve margir létu duga að raða að viðkomandi tölu vallína. T.d. sýnir fyrsta græna súlan að 3,4% kjósenda létu duga að raða einum, 5,3% stöðvuðu röðunina í 10. línu en heil 29% röðuðu í allar þær 25 línur sem stóðu til boða. Að meðaltali raðaði hver kjósandi 14,8 frambjóðendum. Þetta sýnir mikinn dugnað kjósenda við val á frambjóðendum. Eins og síðar verður nefnt kann það að hluta að byggjast á misskilningi, á því að kjósendur hafi talið að þeir færu með 25 atkvæði en ekki aðeins eitt. Engu að síður er slík þátttaka í persónuvali einstök. Höfundi er ekki kunnugt neitt dæmi um viðlíka dugnað kjósenda í ámóta kosningum annars staðar. Taka má sem dæmi kosningar til héraðsstjórna í Skotlandi 2007 þar sem notuð var STV-aðferðin. Að vísu er þar nokkuð ólíku saman að jafna þar sem að meðaltali voru aðeins 7 frambjóðendur í boði í hverju kjördæmi. En þá ætti að vera þeim mun auðveldara að raða. Meðalkjósandinn raðaði samt aðeins 2,5 frambjóðendum. Rúm 20% lét nægja að merkja við einn frambjóðenda og einungis 6% raðaði öllum sem raða mátti.[7] Hér er allt annað uppi á teningnum en í stjórnlagaþingskosningunni.

---

6 Í lögunum eru talað um að þessi atkvæði „séu lögð til hliðar“.

7 Úr erindi Michael Marsh frá Trinty College í Dyflini, *Using STV in Scotland*. Ódagsett.

Dreifinguna á 3. mynd má skoða öðrum augum. Segja má að á þeirri mynd sé horft á röðunargögnin frá sjónarhóli kjósenda. Snúa má sjónarhorninu við og skoða þetta með augum frambjóðenda. Þetta er gert á 4. mynd. Á þeirri mynd sýna rauðu súlurnar hvernig tilnefningar frambjóðenda skiptust á vallínur og er endurtekning á samlita súlnaröð á 3. mynd. Fyrsta súlan sem sýnir tilnefningar frambjóðenda a.m.k. í 1. vallínu. Súlan er sett jöfn einni einingu. Þá segir sú næsta að í 2. vallínu séu ögn færri tilnefningar, eða 96,6% af því sem er í þeirri fyrstu. Næsta súlnaröð, sú græna sýnir tíðnidreifingu á þeim 25 frambjóðendum sem kjöri náðu. Sú þriðja (sú fjólubláa) dregur einn þeirra út úr, höfund þessarar greinargerðar. Súlurunan fyrir hina kjörnu er eðlilega brattari en sú sem sýnir alla frambjóðendur; ella hefði hinir fyrrnefndu ekki sigrað! Súlusyrpan um greinarhöfund er síðan enn brattari. Ástæðan liggur ekki í augum uppi, en sýnir að stuðningsmenn hans hafi verið afar eindregnir, hampað honum í meira mæli í efstu vallínur en raunin varð um flestra aðra kjörna, enda komst hann inn sem sá sjötti í röðinni.

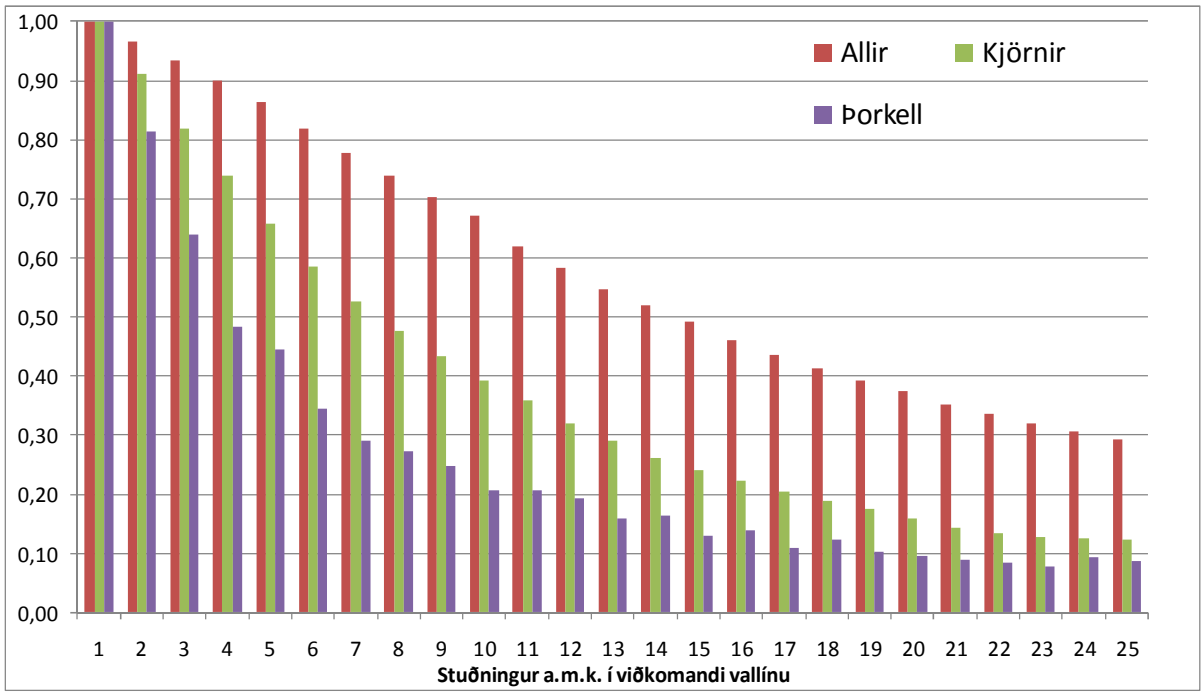

4. mynd: Dreifing stuðnings eftir vallínum hjá öllum, hinum kjörnu svo og hjá einum þingfulltrúa. Súlurnar sýna hlutfall merkinga í viðkomandi vallínu eða hærri. Tilnefning í 1. vallínu sett sem 1 eining.

Úrslit kosningarinnar

Meginniðurstaðan um val hinna 25 er í eftirfarandi 1. töflu, sem hér er raðað eftir því í hvaða lotu úthlutunarinnar þeir náðu kjöri. Þeim sem komu inn í lokalotunni, lotu 509, er þó raðað innbyrðis eftir lokaatkvæðatölu þeirra:

Úthlutun sæta á stjórnlagaþingi		Grundvöllur úthlutunar				Tilfærslur atkvæða			
Auð-kennis-tölur	Nöfn þingfulltrúa	Út-hlutunar-röð	Lota þegar kjöri er náð	Atkvæði þegar kjöri er náð	Atkvæði að fyrsta vali	Fyrsta færsla frá þeim eina sem náði kjöri að fyrsta vali	Færslur frá þeim sem kjöri náðu	Nettó-færslur til þeirra sem náðu kjöri	Atkvæði eftir allar færslur
3403	Þorvaldur Gylfason	1	1	7.192	7.192	-4.025	4.025	-4.025	3.167
9365	Ómar Þorfinnur Ragnarsson	2	306	3.167	2.440	213		727	3.167
9024	Salvör Nordal	3	344	3.172	2.482	205	5	685	3.167
6747	Andrés Magnússon	4	425	3.171	2.175	191	4	992	3.167
9948	Illugi Jökulsson	5	435	3.170	1.593	223	3	1.574	3.167
2853	Þorkell Helgason	6	469	3.196	1.930	204	29	1.237	3.167
2303	Freyja Haraldsdóttir	7	474	3.194	1.089	39	27	2.078	3.167
2237	Ari Teitsson	8	479	3.175	1.686	27	8	1.481	3.167
2292	Pétur Gunnlaugsson	9	493	3.171	1.989	107	4	1.178	3.167
4988	Silja Bára Ómarsdóttir	10	500	3.179	1.054	114	12	2.113	3.167
2193	Eiríkur Bergmann Einarsson	11	506	3.220	753	196	53	2.414	3.167
8353	Örn Bárður Jónsson	12	509	3.144	806	65		2.338	3.144
8749	Inga Lind Karlsdóttir	13	509	2.856	493	10		2.363	2.856
9431	Erlingur Sigurðarson	14	509	2.804	526	24		2.278	2.804
5196	Þórhildur Þorleifsdóttir	15	509	2.736	584	154		2.152	2.736
7715	Katrín Fjeldsted	16	509	2.559	418	49		2.141	2.559
8463	Katrín Oddsdóttir	17	509	2.497	479	24		2.018	2.497
2325	Vilhjálmur Þorsteinsson	18	509	2.461	672	43		1.789	2.461
5779	Ástrós Gunnlaugsdóttir	19	509	2.168	396	10		1.772	2.168
9563	Pawel Bartoszek	20	509	2.167	584	15		1.583	2.167
3249	Gísli Tryggvason	21	509	2.133	348	36		1.785	2.133
7825	Guðmundur Gunnarsson	22	509	2.109	432	68		1.677	2.109
8023	Arnfríður Guðmundsdóttir	23	509	2.097	531	26		1.566	2.097
3876	Lýður Árnason	24	509	2.001	347	21		1.654	2.001
7572	Dögg Harðardóttir	25	509	1.996	674	2		1.322	1.996

Frambjóðendur næstir því að ná kjöri

Auð-kennis-tölur	Nöfn frambjóðenda	Út-hlutunar-röð	Lota við útilokun	Atkvæði náð fyrir útilokun	Atkvæði að fyrsta vali
5.108	Íris Lind Sæmundsdóttir		508	1.930	619
2.072	Stefán Gíslason		507	1.846	689
8.969	Þorgeir Tryggvason		505	1.748	337
7.671	Jón Ólafsson		504	1.686	525
5.405	Magnús Thoroddsen		503	1.641	738

Flokkun atkvæða þeirra sem náðu kjöri	Atkvæði þegar kjöri er náð	Atkvæði að fyrsta vali	Fyrsta færsla frá þeim eina sem náði kjöri að fyrsta vali	Færslur frá þeim sem kjöri náðu	Nettó-færslur til þeirra sem náðu kjöri	Atkvæði eftir allar færslur
Hinir kjörnu	72.735	31.673	-1.957	4.170	36.891	68.564
hlutfall af gildum atkvæðum	*88,3%*	*38,5%*	*-2,4%*	*5,1%*	*44,8%*	*83,3%*
Aðrir frambjóðendur	-4.170	50.662	1.900	-4.196	-50.662	
hlutfall af gildum atkvæðum	*-5,1%*	*61,5%*	*2,3%*	*-5,1%*	*-61,5%*	
Ófæranlegt	13.770		57	26	13.687	13.770
hlutfall af gildum atkvæðum	*16,7%*		*0,1%*	*0,0%*	*16,6%*	*16,7%*
Gild atkvæði alls	82.335	82.335			-83	82.335

1. tafla: Atkvæðatölur kjörinna fulltrúa og tilfærslur atkvæða til þeirra ásamt heildaryfirliti. Einnig staða þeirra fimm sem næstir voru því að ná kjöri.

Litaafbrigðin eru þannig að fyrst er þess eina getið sem náði yfir sætishlut þegar á grundvelli atkvæða að 1. vali. Þá koma þeir 10 sem náðu að komast yfir sætishlut að fengnum tilfærðum atkvæðum, heilum atkvæðum frá þeim sem hafa helst úr leik eða atkvæðabrotum frá þeim sem hafa náð sætishlut á undan. Þetta skýrir hví sá síðasti þessara tíumenninga hefur fleiri atkvæði en allir félagar hans af sama lit. Skýringin er sú að þeir fóru á undan honum inn og fengu þá ekki lengur að taka við atkvæðatilfærslum frá öðrum; þeir voru úr leik. Í þriðja bálkinum, þeim gula, eru þeir sem komust inn í síðustu lotu. Þá hafa 497 frambjóðendur (522-25=497) þegar verið útilokaðir og búið að kjósa 11 og aðeins þessir 14 enn eftir. Loks er getið þeirar fimm sem næstir stóðu því að ná kjöri.

Í neðsta hluta töflunnar eru sýndar samtölur sem eru athyglisverðar. Þar sést m.a. hinir kjörnu hlutu 38,5% atkvæða þegar að 1. vali. Þetta hlutfall kjósenda fékk fyrstu ósk sína um mann á stjórnlagaþingið uppfyllta. Því miður liggja ekki fyrir gögn sem gera kleift að finna hve margir fengu kjörinn mann að 2. vali sínu o.s.frv. Þó má lesa út úr töflunni að 83,4% atkvæða áttu að hlutdeild í vali þeirra sem kjöri náðu. Afgangurinn, eða 16,6% atkvæða, dagaði uppi í þeim skilningi að þau gögnuðust engum hinna kjörnu frambjóðenda. Þegar koma að færslu slíks atkvæðis skorti einfaldlega nafn á kjörseðilinn á einhverjum sem gæti tekið við atkvæðinu að næsta vali kjósandans. Annars vegar gerist þetta vegna þess að kjósendur röðuðu ekki nógu mörgum (og takmörkunin við 25 vallínur á sinn þátt í því). Hins vegar er STV-aðferðin þannig úr garði gerð að um leið og frambjóðandi hefur náð kjöri eða heltst úr lestinni sakir lítils fylgis kemur hann ekki lengur til álita. Með hann er farið eins og hann sé ekki lengur til. Þetta er einfaldast að skýra með dæmi. Sá frambjóðandi sem fékk langflest atkvæði að 1. vali, Þorvaldur Gylfason, náði þegar kjöri í 1. lotu úthlutunarinnar. Strax þar á eftir voru 304 frambjóðendur dæmdir úr leik sakir lítils fylgis. Hafi kjósandi valið einhvern þessara manna að 1. vali en Þorvald að 2. vali og síðan ekki sögunnar meir, dagar atkvæði hans uppi og telst því meðal ófæranlegra atkvæða. Á hinn bóginn hefur sú fyrsta varaósk kjósandans að Þorvaldur sitji á þinginu þegar náð fram að ganga. Rætt verður um þennan ágalla á STV-aðferðinni síðar.

Á 5. mynd eru súlur sem sýna samsetningu þeirra atkvæða sem hinir kjörnu hlutu. Að auki er upplýsingar um þá fimm sem næstir stóðu. Atkvæðasúlurnar eru settar saman úr atkvæðum að 1. vali og aðfengnum atkvæðum eins og þau voru í þeirri lotu þegar frambjóðendur náðu kjöri ellegar voru dæmdir úr leik.

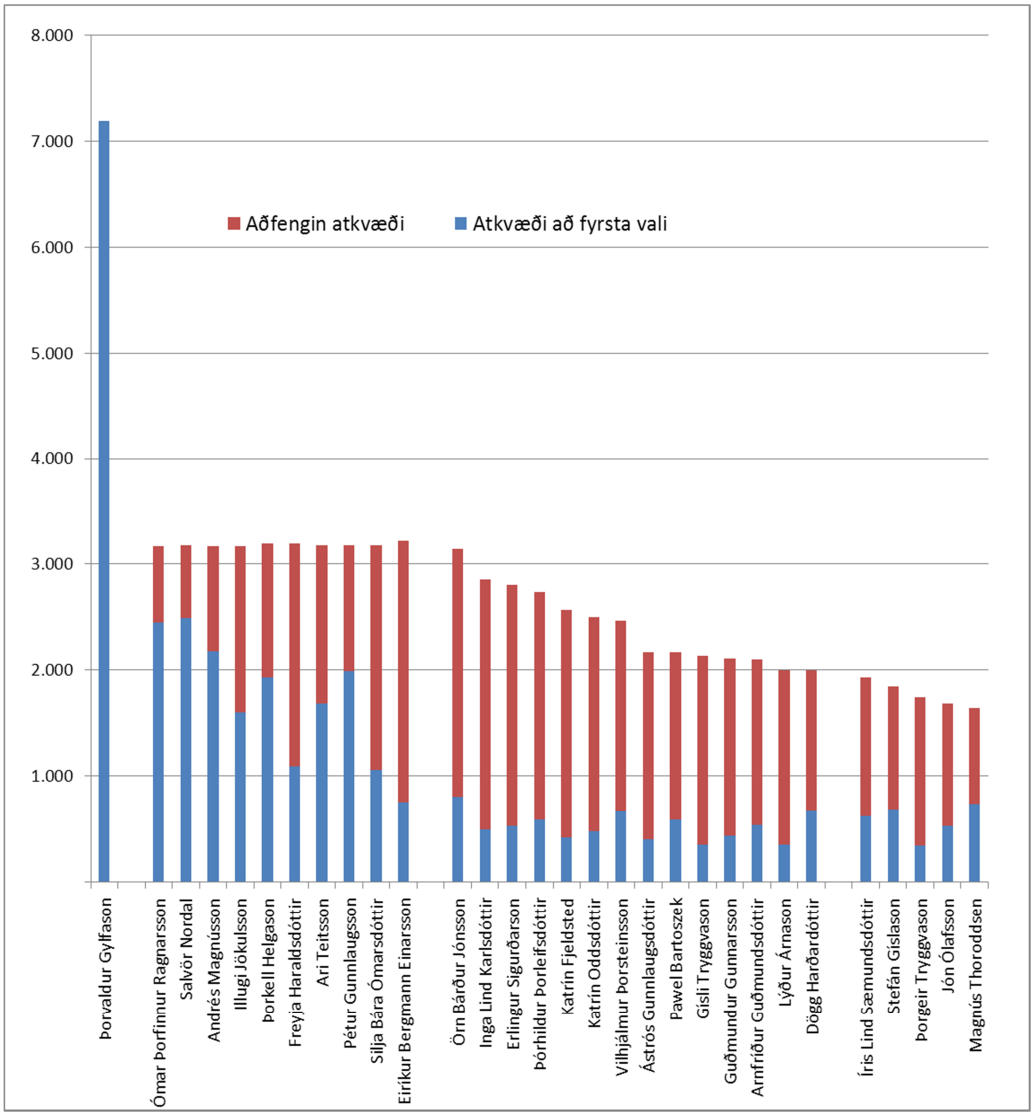

5. mynd: Atkvæðatölur kjörinna fulltrúa og fimm næstu. Atkvæði að fyrsta vali svo og aðfengin atkvæði allt fram að kjöri eða útilokun.

Á 6. mynd eru meginstærðirnar úr 1. töflu settar í annað myndrænt form. Frambjóðendum er þar skipt í fjóra hópa. Talið frá vinstri er í fyrsta hópnum sá eini (Þorvaldur Gylfason) sem náði strax kjöri á grundvelli atkvæða að fyrsta vali. Fylgi hans var vel yfir þeim mörkum, sætishlutnum, sem þurfti til að ná kjöri. Í öðrum hópnum eru þeir 10 frambjóðendur sem fengu eftir tilfærslur fylgi sem nam ríflega sætishlut. Í þriðja hópnum þeir 14 frambjóðendur sem náðu kjöri á lokastigi úthlutunarinnar þegar allir aðrir, 497 að tölu, voru úr leik sakir enn minna fylgis. Þessir síðastnefndu fylla fjórða flokkinn. Súluhlutar í dökkbláum lit, og tölur undir þeim, tilgreina heildartölu atkvæða að 1. vali hjá hverjum umræddra hópa.

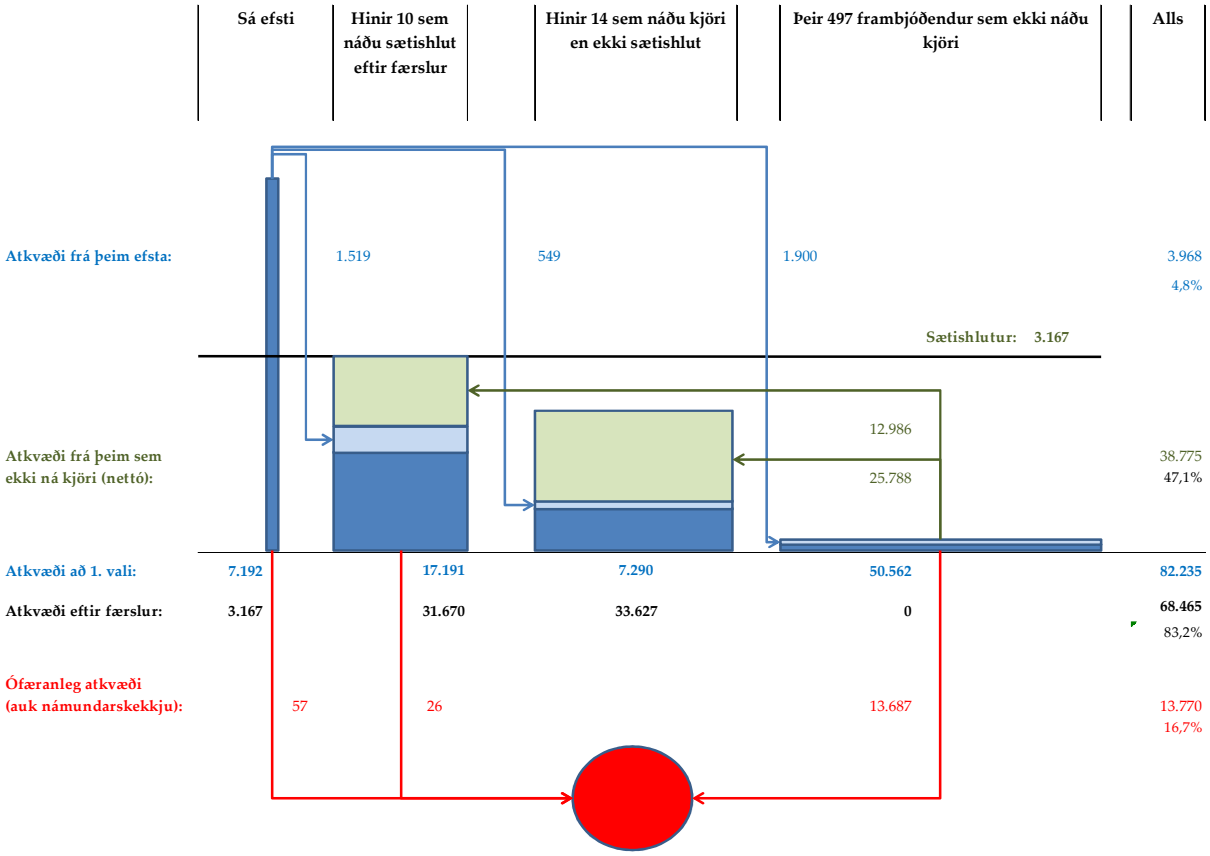

<u>6. mynd</u>: Flæði atkvæða í talningunni.

Hæð súlna gefur til kynna atkvæðamagn að baki hverjum frambjóðenda í viðkomandi hópi. Breidd súlnanna gefur vísbendingu um fjöldann í hverjum hópi. Hópur þeirra sem náðu ekki kjöri ætti þó að sýna með mun breiðari súlufleti en gert er.

Á myndinni kemur fram hvernig atkvæði færðust í samræmi við reglur og vilja kjósenda. Fyrst streymdi ígildi umframatkvæðanna frá þeim efsta, Þorvaldi, alls 4025 atkvæði, af hverjum 57 skiluðu sér að vísu ekki til neins frambjóðendanna. Þetta eru atkvæði þeirra kjósenda sem völdu Þorvald að 1. vali en hafa ekki haft nein fleiri nöfn á kjörseðlum sínum. Þessi 57 atkvæði eru á myndinni sýnd fara í rauða ruslakistu ófæranlegra atkvæða. Atkvæðin 57 eru í raun öll atkvæðisbrot. Þau jafngilda 102 kjörseðlum. M.ö.o. hafa 102 af þeim 7.192 kjósendum sem völdu Þorvald að 1. vali, eða um 1,4% þeirra, ekki tilgreint aðra frambjóðendur. Þetta er lægra hlutfall en fyrir kjósendur í heild sinni þar sem 3,4% allar kjósenda höfðu aðeins eitt nafn á seðlum sínum eins og þegar hefur komið fram.

Bláar örvar á myndinni sína færslu umframatkvæða, sem eiga uppruna sinn hjá kjósendum Þorvaldar, til hinna hópanna þriggja. Athyglisvert er að þau deilast einkum á þá 24 aðra sem náðu kjöri, síður á hina 497 sem gerðu það ekki. Kjósendur Þorvaldar ættu því upp til hópa að vera allánægðir með skipan stjórnlagaþingsins! Þegar þessi atkvæði hafa verið færð bætast þau ofan á súlurnar og nú í ljósbláum lit.

Að lokum er að geta stærstu tilfærslunnar sem eru atkvæðin sem dreifðuðst á þá 497 frambjóðendur sem ekki náðu kjöri en færðust samkvæmt ákvæðum STV-aðferðarinnar til hinna sem kjöri náðu.

Þessi atkvæði eru af þrennum toga. Að stærstum hluta eru þetta atkvæði sem voru atkvæði að 1. vali þessara 497. En hins vegar eru þetta atkvæðin 1.900 sem komu frá Þorvaldi. Að auki eru þetta örfá atkvæði frá þeim 10 sem komust að lokum yfir sætishlutinn. Þessi atkvæðisbrot eru ill aðgengileg í birtum gögnum. Færslutölurnar, 12.986 og 25.788, sýna því nettótölur þ.e. tilfærslur fram og til baka eru ekki meðreiknaðar. Að lokum er að geta 13.687 atkvæða sem ekki komust til skila af sömu orsökum og atkvæðin 57 sem fyrr var getið, alls voru þau því 13.770. Þessi fara öll í rauða sarpinn. Þau eru 13,6% allra gildra atkvæða sem verður að teljast lítið eins og síðar verður rökstutt.

Eftirfarandi 2. tafla varpar öðru ljósi á það í hvaða mæli vilji kjósenda nær fram að ganga. Eins og fram kemur í skýringum undir töflunni eru annars vegar þær tölur og hlutföll sem eru grundvöllur 3. myndar. Hins vegar eru nýjar upplýsingar þar sem kjósendur eru flokkaðir eftir því hve margir af hinum kjörnu komu við sögu á seðlum þeirra, eftir fjölda „réttra“ eins og sagt er í hálfkæringi. Þarna eru tvær tölur áhugaverðastar. Annars vegar sú sem sýnd er í gulu og tilgreinir það hlutfalla kjósenda sem nefndu engan þeirra sem kjöri náðu á sínum seðlum. Þetta hlutfall er 10,3% sem er vitaskuld lægra en fyrrnefnt hlutfall þeirra atkvæða sem döguðu uppi, þ.e. komu ekki við sögu á úthlutun sæta til þeirra sem kjöri náðu, en það hlutfall er 13,6%. Skýringin á mismun þessara talna er sú að í þeirri hærri eru atkvæði þar sem eru nöfn t.d. manna eins og Þorvaldar Gylfasonar sem náði kjöri þegar í fyrstu hrinu og fékk því ekki atkvæði aðsend frá þeim sem heltust úr lestinni. Slík atkvæði geta því endað áhrifalaus og falla því undir hærra hlutfallið þótt viðkomandi kjósendur hafi að minnsta kosti fengið einn „réttan“ þ.e. Þorvald og teljast því ekki með undir lægra hlutfallinu.

Sjöundi talnadálkurinn þarfnast sérstakarar skýringar við. Með honum er sá 6. leiðréttur fyrir því að vitaskuld getur engin haft fleiri „rétta“ en hann hirti um að raða á kjörseðli sínum. 7. dálkurinn er því fenginn sem 6. dálkur deilt með 4. dálki. Hin talan í hægri helmingi 2. töflu sem vekja má athygli á er að finna neðst í henni. Það er talan sem segir til um það hvað meðalkjósandinn á marga „rétta“, þ.e. hve margir náðu kjöri af þeim sem hann setti í vallínur sínar. Þetta er meðaltal er 3,7. Hvort það er lágt eða hátt er erfitt að segja til um þar sem ekki liggja fyrir nein sambærileg erlend gögn. Þó má varpa ljósi á töluna með talnaleik. Ef atkvæði hefði dreifst af handahófi á alla 522 frambjóðendur má ætla að hver meðalkjósandi hefði aðeins fengið 0,7 „rétta“. Reyndin varð ríflega fimmfallt hærri. Skýringin er vitaskuld sú að hinir kjörnu nutu meiri vinsælda en hinir sem ekki náðu kjöri; ella hefðu þeir fyrrnefndir ekki verið kosnir!

	Skipting kjósenda eftir tölu frambjóðenda sem raðað var			Skipting kjósenda eftir fjölda þingfulltrúa sem voru á þeirra seðlum; fjöldi "réttra"		
Tala vallína eða frambjóðenda	Fjöldi kjósenda sem raðaði jafn mörgum og tilgreint er í 1. dálki	Hlutfallsleg skipting á 2. dálki	Hlutfall sem raðaði a.m.k. jafnmörgum og tilgreint er í 1. dálki	Fjöldi kjósenda sem átti jafmarga "réttra" og tilgreint er í 1. dálki	Hlutfallsleg skipting þeirra kjósenda sem á a.m.k. jafmarga "réttra" og tilgreint er í 1.	Hlutfall kjósenda 6. dálkur deilt með 4. dálki
1.	2.	3.	4.	5.	6.	7.
0	0	0,0%	100,0%	8.483	10,3%	Hlutf. þeirra sem fá engan kjörinn
1	2.782	3,4%	100,0%	11.735	89,7%	89,7%
2	2.620	3,2%	96,6%	12.001	75,4%	78,1%
3	2.800	3,4%	93,4%	11.176	60,9%	65,1%
4	3.027	3,7%	90,0%	10.056	47,3%	52,5%
5	3.652	4,4%	86,4%	8.434	35,1%	40,6%
6	3.417	4,2%	81,9%	6.800	24,8%	30,3%
7	3.192	3,9%	77,8%	5.286	16,6%	21,3%
8	3.048	3,7%	73,9%	3.750	10,2%	13,7%
9	2.534	3,1%	70,2%	2.361	5,6%	8,0%
10	4.327	5,3%	67,1%	1.300	2,7%	4,1%
11	2.930	3,6%	61,9%	632	1,2%	1,9%
12	3.024	3,7%	58,3%	217	0,4%	0,7%
13	2.195	2,7%	54,6%	86	0,1%	0,2%
14	2.272	2,8%	52,0%	15	0,0%	0,0%
15	2.582	3,1%	49,2%	3	0,0%	0,0%
16	2.129	2,6%	46,1%	0	0,0%	0,0%
17	1.799	2,2%	43,5%	0	0,0%	0,0%
18	1.696	2,1%	41,3%	0	0,0%	0,0%
19	1.407	1,7%	39,2%	0	0,0%	0,0%
20	1.954	2,4%	37,5%	0	0,0%	0,0%
21	1.289	1,6%	35,2%	0	0,0%	0,0%
22	1.261	1,5%	33,6%	0	0,0%	0,0%
23	1.097	1,3%	32,1%	0	0,0%	0,0%
24	1.125	1,4%	30,7%	0	0,0%	0,0%
25	24.176	29,4%	29,4%	0	0,0%	0,0%
Meðalröðunar-fjöldi	Samtals gildir seðlar			Meðal-fjöldi "réttra"		
14,8	82.335			3,7		

2. tafla: Upplýsingar um fjölda þeirra sem náðu að raða í allt að tiltekinni vallínu (vinstri helmingur) og hins vegar tölur þeirra kjósenda sem höfðu tilgreint á seðlum sínum svo og svo marga sem náðu kjöri (hægri hluti). Þetta er nefnt tala „réttra“ eins og um lottótölur væri að ræða.

Á 7. mynd er hægri hluti 2. töflu færður í myndrænan búning.

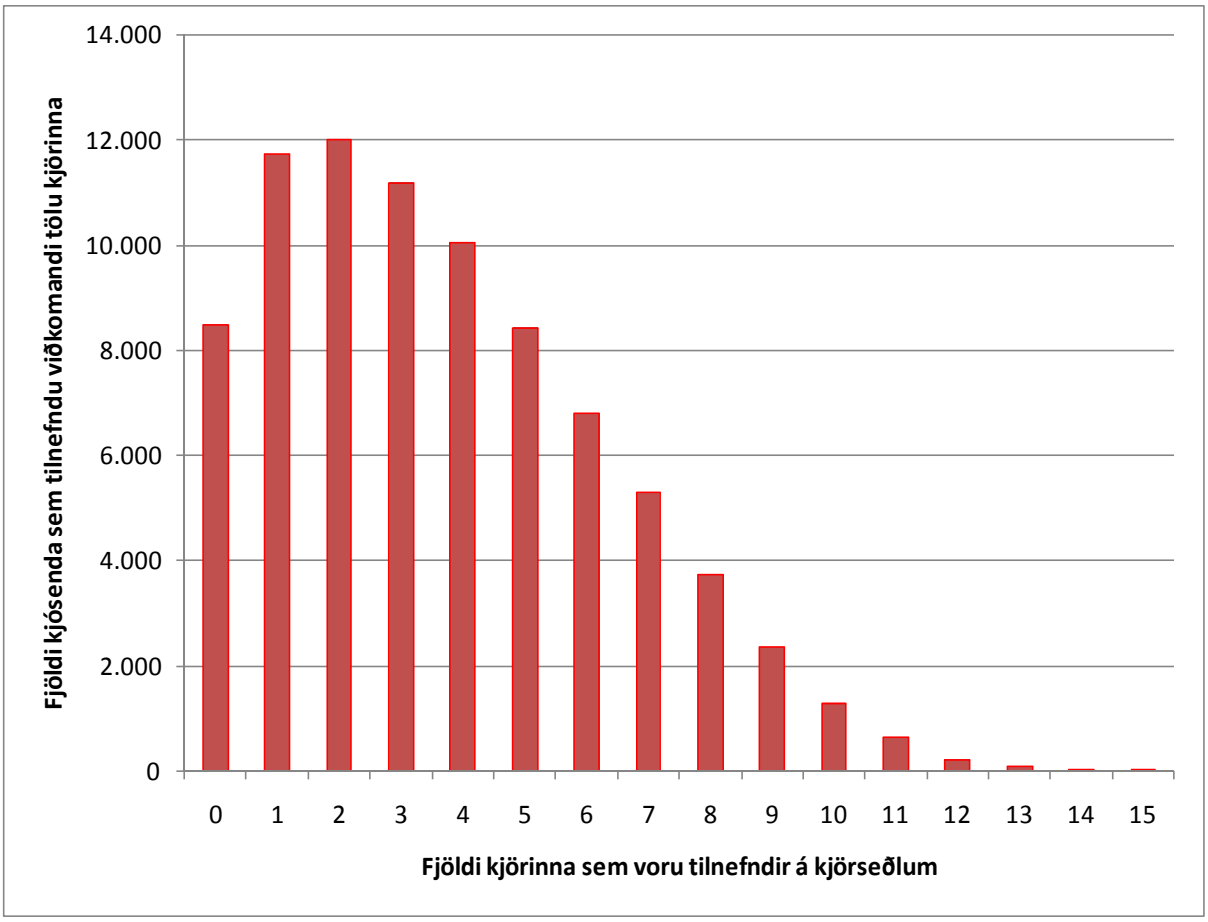

7. mynd: Skipting kjósenda eftir fjölda þingfulltrúa sem voru á þeirra seðlum; fjöldi "réttra".

Hvað ef aðrar aðferðir hefðu verið notaðar?

Margir hafa tjáð sig bæði fyrir og eftir kosninguna um að nota hefði átt einhverja aðra kosningaraðferð og þá um leið spurt hvernig útkoman hefði orðið ef öðrum aðferðum hafði verið beitt. Því hefur þegar að nokkru leyti verið svarað hvers vegna STV-aðferðin varð fyrir valinu. Spurningunni um það hvernig útkoman hefði orðið ef beitt hefði verið öðrum aðferðum er í raun ekki unnt að svara ótvírætt á grundvelli þeirra úrslita sem fengust. Kjósendur haga sér í samræmi við þá aðferð sem beita á hverju sinni. Hefði einhver önnur aðferð verið notuð hefðu þeir kosið með öðrum hætti. Að vísu má í tilviki þessarar kosningar segja að margir kjósendur hafi misskilið STV-aðferðina, jafnvel talið að talningaraðferðin væri önnur en hún var. Það réttlætir að nokkru að fara út í þá æfingu að prófa að úthluta á grundvelli annarra aðferða og bera úthlutunina saman við raunúthlutunina með STV-aðferðinni.

Eftirtaldar aðrar aðferðir voru því prófaðar:

- *Einn kross*. Þá var fyrsta eða aðalval kjósenda túlkað sem ígildi eins kross. Þeir frambjóðendur hljóta sætin sem fá flesta krossa með merkingu í 1. vallínu. Segja má að það sé líka grunnur STV-aðferðarinnar; kjósandinn hefur aðeins eitt atkvæði og tjáir meginvilja sinn með 1. vali sínu. Með STV-aðferðinni er síðan horft áfram til frekara vals kjósandans sem ekki er gert ef fyrsta valið, eini krossinn, er látinn ráða úrslitum.

- *Allt að 25 krossar*. Þá eru allar færslur kjósenda í vallínur lagðar að jöfnu. Þetta er eins og kjósandinn hefði haft í höndunum allt að 25 jafngilda krossa til að ráðstöfunar. Þeir fá sætin sem flesta hafa samanlagða krossa.
- *Stigagjafaraðferð*. Með þessu er tekið tillit til þess að kjósendur hafa forgangsraðað óskum sínum. Túlkunin er þó með allt öðrum hætti en í STV-aferðinni. Nú er færslu í 1. vallínu gefin 25 stig, í aðra 24 o.s.frv. allt þar til að nafn í 25. línu fær aðeins 1 stig. Sætunum er síðan úthlutað á grundvelli samanlagðra stiga hvers frambjóðanda. Slík aðferð kallast Borda-aðferð í kosningarfræðum. Henni er beitt við uppgjör á breyttum atkvæðum í Alþingiskosningum og (með óverulegu fráviki) í Evrósjón-söngvakeppninni, svo að ólík dæmi séu tekin.
- *Prófskjörsaðferð*. Þá er átt við að talin eru saman atkvæði sem hver frambjóðandi fær í hverja vallínu allt niður að tiltekinni línu. Sá fær fyrstur sæti sem hefur flest atkvæði í 1. vallínu, síðan sá sem á flest atkvæði í 1. og 2. línu o.s.frv. Hér er vissulega tekið tillit til röðunar kjósenda, en á ný er túlkunin allt önnur en eftir STV-aðferðinni.

Á 8. mynd má sjá hve margir þeirra sem voru kjörnir (með STV-aðferðinni) hefðu náð kjöri ef einhverri ofngreindra aðferða hefði verið beitt við talninguna. Enn og aftur skal ítrekað að hér er gengið út frá óbreyttri hegðun kjósenda á kjörskrá, sem er vafasöm forsenda. Í ljós kemur að frávik eru ekki mikil, að jafnaði ná 20 af hinum 25 þingfulltrúum kjöri óháð uppgjörsaðferð.

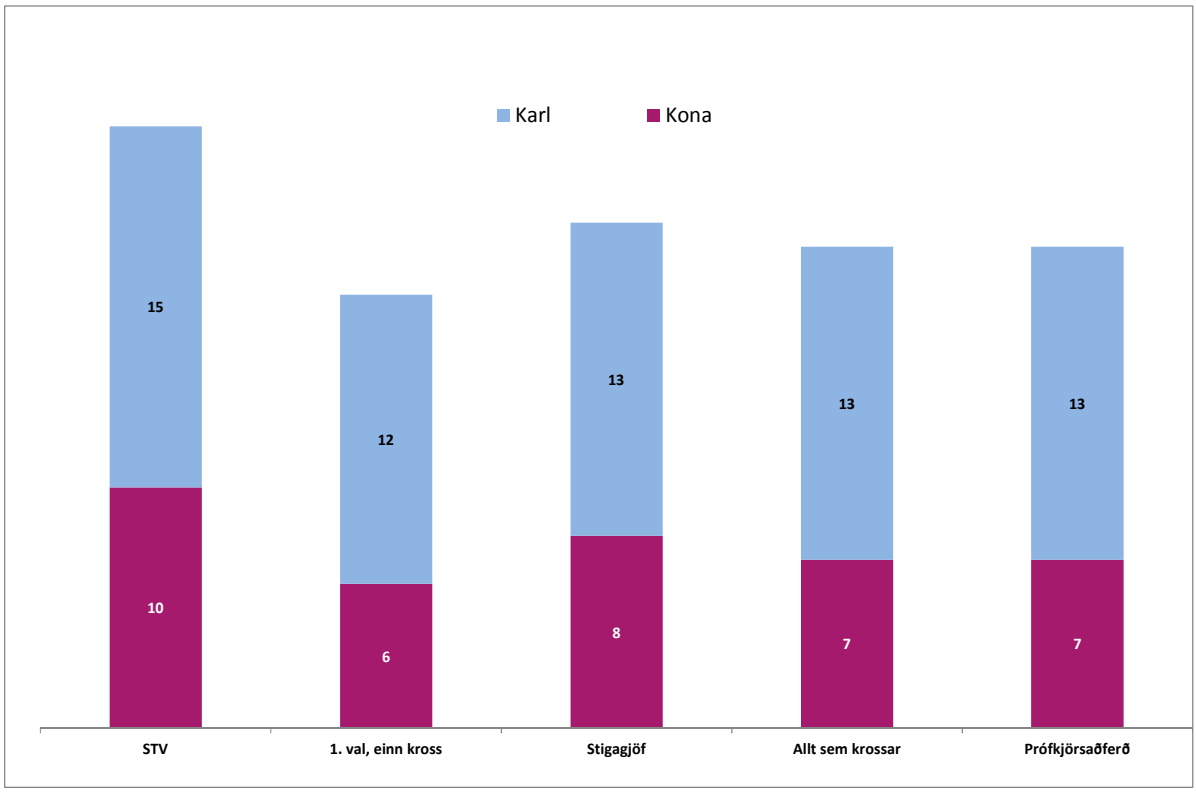

8. mynd: Tala kjörinna stjórnlagaþingsfulltrúa sem hefðu náð kjöri ef öðrum aðferðum hefði verið beitt.

Á næstu mynd, þeirri 9., er aðgætt hve lengi í úthlutunarröðinni er samræmi við STV-aðferðina sé annarri aðferð beitt. Taka má stigagjafaraðferðina sem dæmi. Fyrstu 18 frambjóðendurnir sem náðu kjöri samkvæmt STV-aðferðinni hefðu líka náð kjöri með stigagjafaraðferðinni. M.ö.o. kemur fyrst að

því að með 19. manni sem náði kjöri samkvæmt STV-aðferðinni að honum hefði ekki skolað inn með stigagjafaraðferðinni.

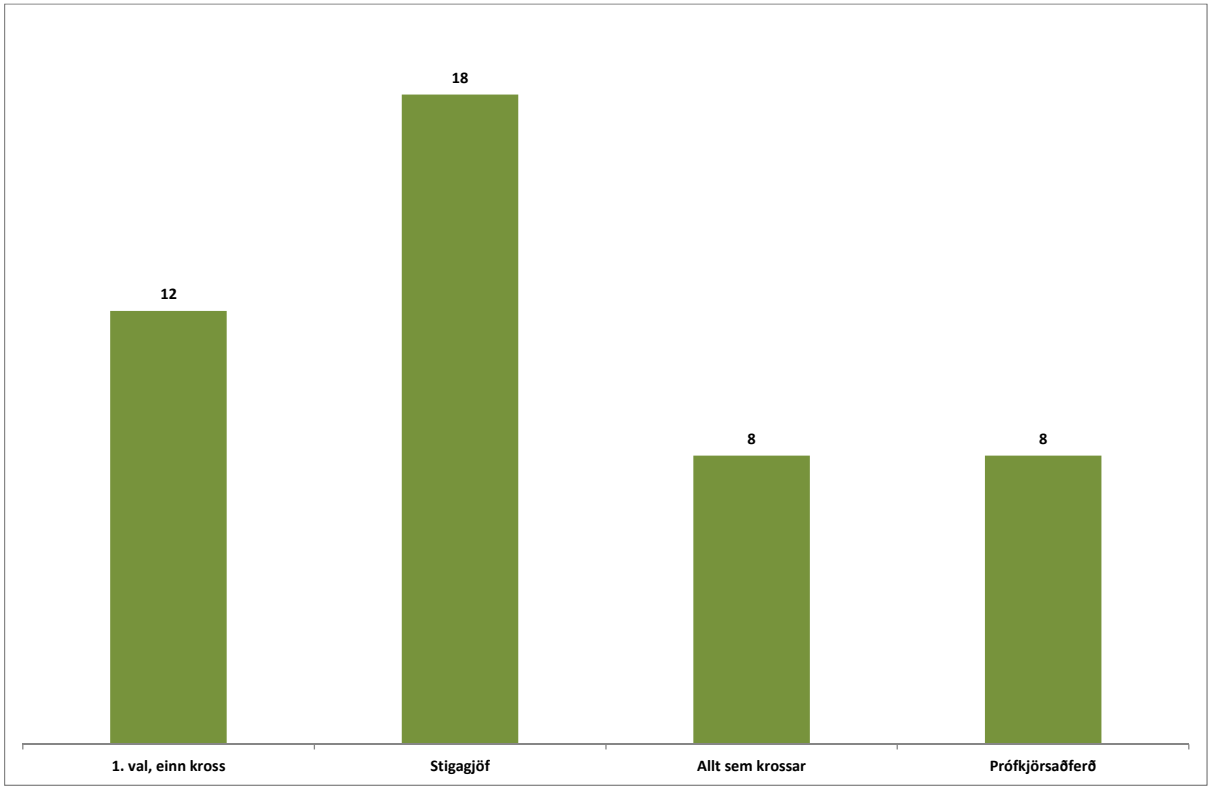

9. mynd: Myndin sýnir hve margir þeirra sem fyrst náðu kjöri í stjórnlagaþingskosningunni eru einnig kjörnir sé öðrum leiðum beitt.

Oft er spurt hvort ein aðferðin frekar en önnur stuðli að jöfnun á hlutfalli kynjanna. 10. mynd varpar nokkru ljósi á þetta. Þarna sést að STV-aðferðin skákar hinum hvað það varðar að veita konum brautargengi. Enn og aftur verður þó að benda á fyrirvarann, þann að hæpið er að nota kosningargögn þar sem kosið er eftir einni aðferð (hér STV) sem prufugögn fyrir aðra aðferð.

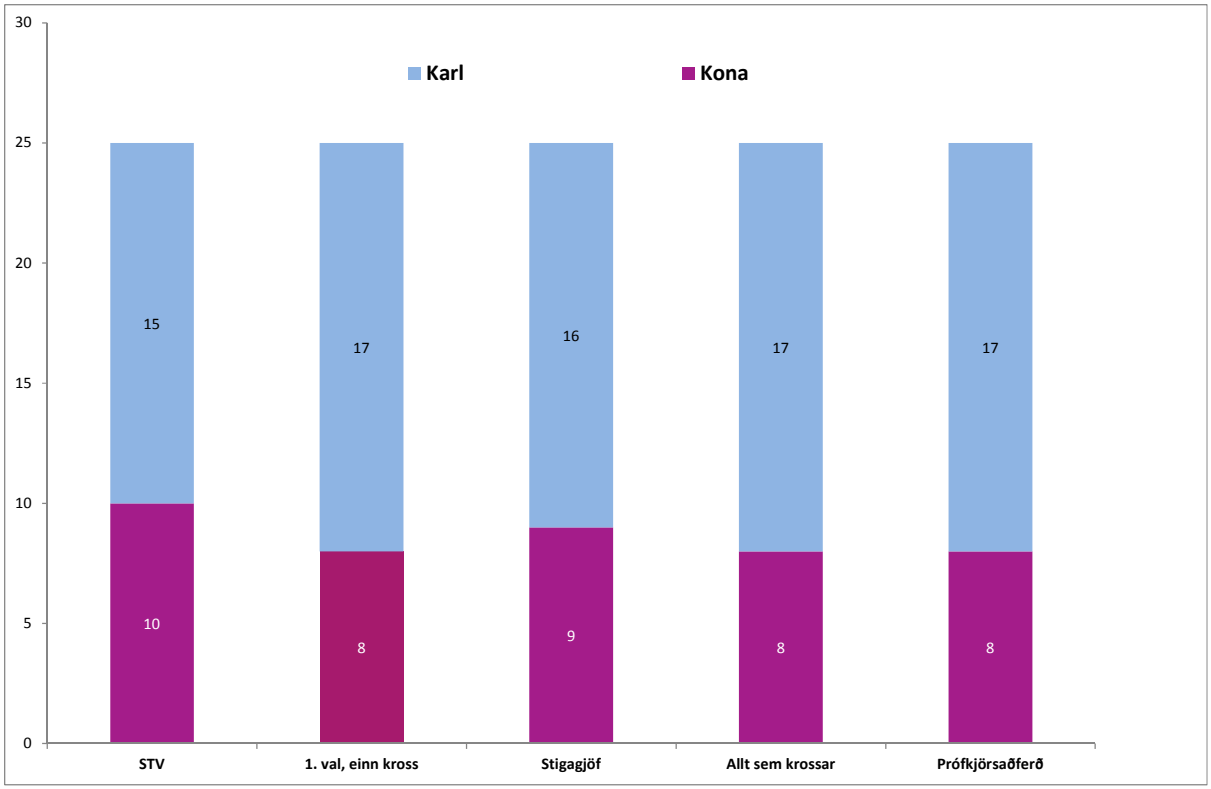

10. mynd: Kynjaskipting þeirra 25 fulltrúa sem kjörnir hefðu verið með hinum ýmsu aðferðum.

Kostir og gallar mismunadi aðferða

Hefði átt að kjósa með einhverjum öðrum hætti til stjórnlagaþingsins? Þær aðrar aðferðir sem helst hefðu komið til greina eru þær sem áður hafa verið nefndar og skulu nú taldar upp á ný með palladómum um hverja þeirra:

- *Einn kross*. Meginkostur þessarar aðferðar er einfaldleikinn. Aftur á móti er einn kross rýrt tjáningarform þegar kjósa skal 25 úr hópi 522 frambjóðenda. Eins og sýnt er á 11. mynd hefði verið viðbúið að megnið af krossunum hefðu ekkert komið við sögu í valinu. Ef nota má merkingu að 1. vali í stjórnlagaþingskosningunni sem ígildi krossamerkingar segir myndin að einungis 15,7% krossanna hefði í raun haft áhrif á valið. Í reynd hefði þetta hlutfall orðið eitthvað hærra, en óverulega. Ástæðan er sú að kjósendur, a.m.k. þeir sem áttuðu sig á kostum STV-aðferðarinnar, hefðu bæði heykst á því að greiða vonlitlum frambjóðendum kross en líka þeim sem ætla mætti að væru öruggir með kjör. Atkvæðin hefðu því safnast meira saman á þá frambjóðendur sem voru á mörkum þess að ná kjöri. En einmitt þessi tilhneiging kjósenda til að greiða öðru vísi atkvæði en hugur þeirra girnist er einn megingalli krossamerkingar. Kross, þótt lítið fari fyrir honum, hefði heldur ekki gert kleift að sneiða hjá auðkennistölum við skráningu á vali kjósenda. Listi yfir frambjóðendur ásamt lágmarksauðkennum hefði orðið jafn fyrirferðarmikill hvaða aðferð sem beitt hefði verið.
- *Allt að 25 krossar*. Merking með mörgum krossum, allt að 25, hefur sömu agnúa og einn kross að því leyti að fæstir þessara krossa koma við sögu þegar upp er staðið. Samkvæmt 11. mynd hefði hlutfall þeirra atkvæða sem hefðu haft áhrif á valið orðið nánast það sama hvort miðað er við einn kross (1. val) eða alla krossa (allt val túlkað sem kross). Að öðru leyti er

umsögn um þessa aðferð eins og um þá með aðeins einum krossi. Til viðbótar kemur að þeir, sem er umhugað um að koma ákveðnum manni að og hirða ekki um aðra, kynnu að vera sparir á krossana og merkja aðeins við eftirlætisframbjóðandann. Merking við aðra gæti styrkt þá í samkeppninni um sæti við þann útvalda. Á hinn bóginn má ætla að kjósendur kynnu að meta það að hafa yfir að ráða jafn mörgum atkvæðum og nemur tölu þeirra sem kjósa skal. Fjölkrossaðferðin hefur þetta fram yfir bæði þá með einum krossi og STV-aðferðina.

- *Stigagjafaraðferð*. Um margt svipar aðferðinni til fjölkrossaaðferðar með öllum kostum hennar og göllum. Munurinn er stigsmunur fremur en eðlismunur en nú vega ekki allar merkingar jafnt. Þetta virðist þó litlu skipta í þeim samanburði sem sýndur er með súluritinu á 11. mynd. Flest það sem sagt er um fjölkrossaðferðina á hér einnig við. Þó má ætla að sú röðun sem felst í stigagjöf gefi kjósendum aukið tækifæri til að tjá hug sinn en þeir geta með jafngildum krossum.
- *Prófskjörsaðferð*. Hafa verður í huga að prófskjörsaðferðin er í eðli sínu sömu tegundar og meirihlutakosning, ekki hlutfallsleg eins og STV-aðferðin. Samstæð fylking getur hreppt öll sætin sé hún stærst slíkra fylkinga og það þótt hún hafi ekki meiri hluta atkvæða að baki sér. Þetta er óhugsandi sé STV-aðferðinni beitt. Helsti – og nánast eini kostur prófkjörsaðferðarinnar – er sá að hún er kunnugleg mörgum kjósendum hérlendis. Það var ókostur þegar gengið var til stjórnlagaþingskosningar. Margir kjósendur hafa efalaust talið að kosið væri með prófkjörsaðferðinni. Samkvæmt 11. mynd má ætla að prófkjörsaðferðin hefði gefið ögn fleiri kjósendum tækifæri á að ráða úrslitum kosningarinnar en hinar aðferðirnar að STV-leiðinni undanskilinni. Þó kemst prófkjörsaðferðin ekki í hálfkvisti við STV-aðferðina. Hlutfall þeirra sem hafa áhrif er þrefalt til fjórfalt hærra samkvæmt þeirri síðar nefndu en þeirri fyrr nefndu.

Eins og fram kemur í texta við 11. mynd sýnir hún að STV-aðferðin veitir kjósendum meiri aðild að lokavali á kjörnum fulltrúum en þær aðrar sem hún er borin saman við. Ítreka verður að myndin kann að ýkja mismuninn. Ástæðan er sú að hegðun kjósenda fer eftir því hvaða kosningarkerfi er beitt.

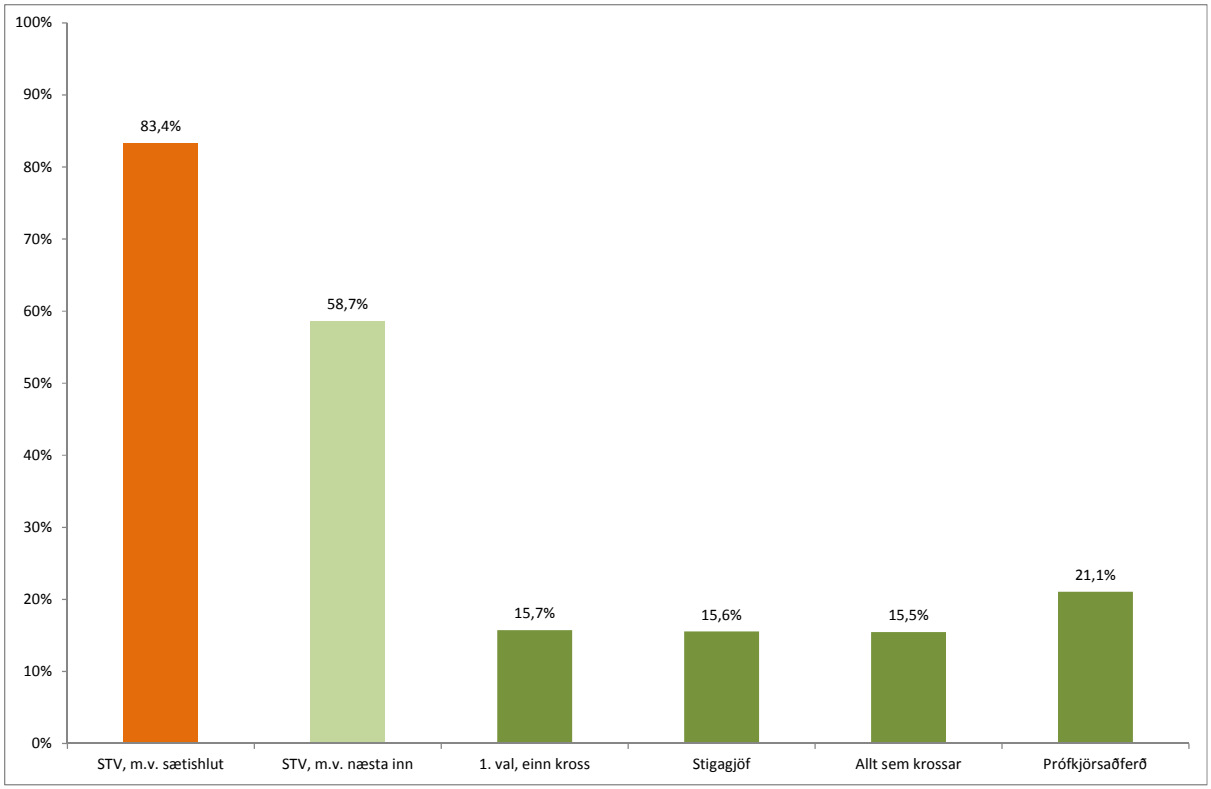

<u>11. mynd</u>: Myndin sýnir hve stór hluti atkvæða ræður úrslitum um valið á stjórnlagaþingið eftir því hvaða aðferð beitt hefði verið. Grænu súlurnar sýna hve stór hluti atkvæða þeirra sem náðu kjöri stóðu undir valinu. Merkingin með súlunni „STV, m.v. næstan inn" má heita að segi það sama fyrir STV-aðferðina (þá sem kosningin byggðist á). Fyrsta súlan segir að 83,4% atkvæða skilaði sér til þeirra sem náðu að lokum kjöri eftir allar tilfærslur atkvæða.

Eins og þegar hefur verið lögð áhersla á ber að taka 11. mynd með þeim fyrirvara að kjósendur haga sér að einhverju leyti í samræmi við þá kosningar- og talningaraðferð sem notuð. Því eru dökkgrænu súlurnar, sem sýna hlut virka kjósendur samkvæmd ýmsum öðrum aðferðum, með fyrirvara. Súlurnar eru trúlega fullágar.

Á 12. mynd er reynt að spá í hvað fyrsta dökkgræna súlan gæti hæst orðið, þ.e. sú súlan sem lýsir útkomunni ef kjósendur hafa aðeins einn kross að vopni. Miðað er við 522 frambjóðendur sem fyrr og að 25 nái kjöri. Einföld greining á dreifingunni á 1. vali kjósenda – ígildi eins kross – bendir til að veldisdreifing falli best að gögnunum. Veldið í þeirri dreifingu ræður öllu um lögun dreifingarinnar. Veldistalan, sem endurspeglast í dreifingunni á 12. mynd, er þannig valin að útkoman sýni þessa einföldustu aðferð, merkingu með einum krossi, í sem hagstæðustu ljósi. Engu að síður tekst ekki að koma hlutfalli þeirra kjósenda sem ráða valinu upp fyrir 15%. Því var líka prófað að nota hlutfallslega dreifingu, þ.e. að reikna með því að kjósendur hefðu dreift sér á frambjóðendur þannig að fylgið milli hverra tveggja lækkaði ávallt um sama hlutfall, fyrst frá þeim sem mest hefði fylgið til þess næsta o.s.frv. Hlutfallið er aftur valið þannig að það að þessi einskrossaðferð komi sem best út. Þá kemst umrætt áhrifahlutfalla kjósenda talsvert hærra, eða í þriðjung atkvæða eða svo, en þessi seinni dreifing fellur ekki að umræddum gögnum um 1. val. Niðurstaða þessara einföldu athugunar sýnir að vart er við því að búast að meira en svo sem 15-35% krossa ráði valinu ef krossaleiðin er farin. Gildir þá væntanlega einu hvort krossarnir eru einn eða allt að 25 að tölu.

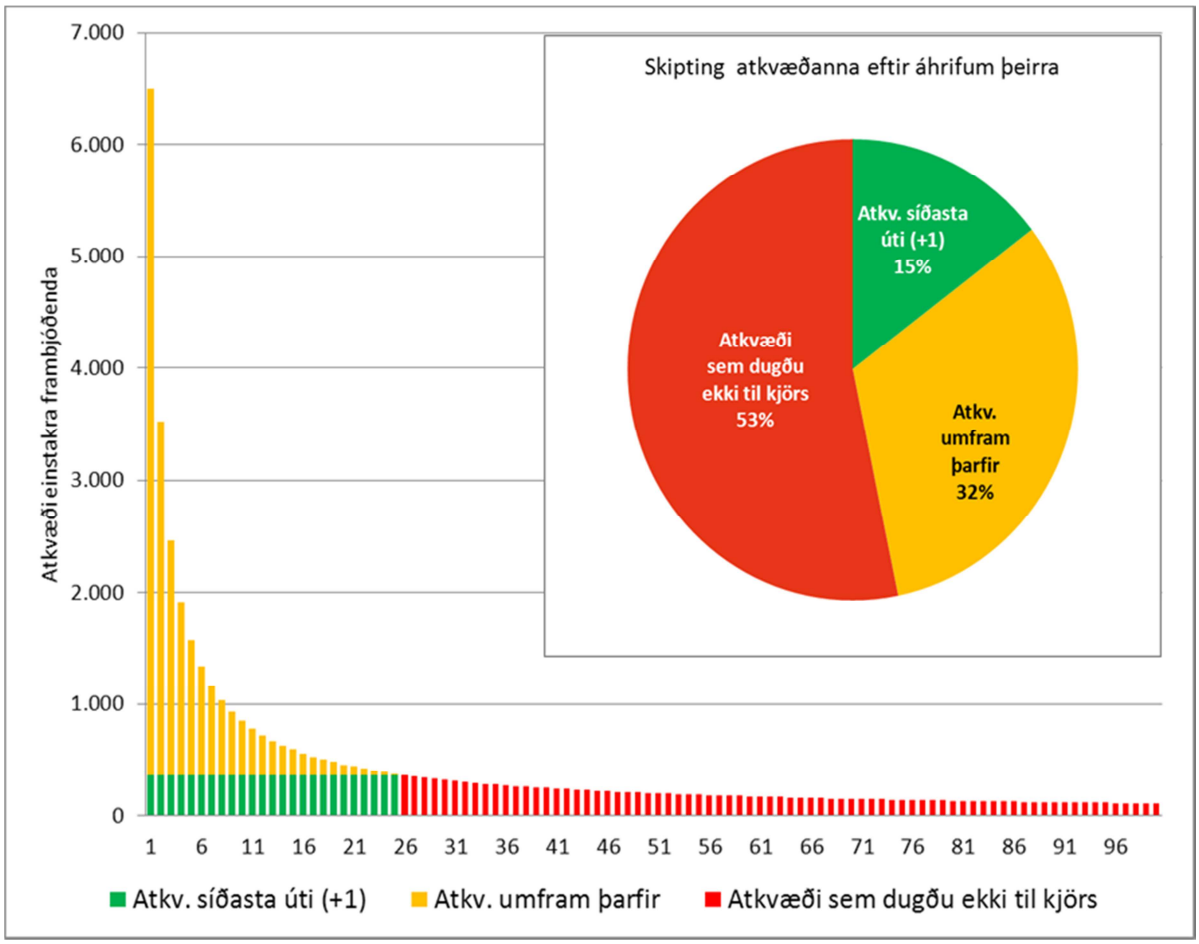

12. mynd:

Myndirnar lýsa reiknitilraun. Líkt er eftir kosningum á 25 mönnum úr hópi 522 frambjóðenda þar sem kosningin fer fram með einum krossi. Atkvæðunum er skipt í þrjá hópa. Grænu súlurnar og samsvarandi sneið af kökunni á innfeldu myndinni svara til þeirra atkvæða, krossa, sem þarf til að 25 efstu menn nái kjöri. Hin atkvæðin, eða krossarnir, hafa því engin áhrif á valið. Gulu atkvæðin eru þeim kjörnu óþörf og þau rauðu gagnast engum til kjörs. Atkvæði eru látin dreifast milli frambjóðenda eftir veldisdreifingu og stika í dreifingunni (veldið sjálft) valið þannig að hlutfall þeirra sem í raun ráða vali 25-menninganna (græni hópurinn) sé sem hæst. Engu að síður næst þetta hlutfall ekki upp fyrir 15%.

Kostir STV-aðferðarinnar eru ýmsir fram yfir þær aðrar sem til greina gætu komið til að velja úr miklum fjölda frambjóðenda á eitt þjóðarþing. Þessa kosti má ítreka á ný:

- *Atkvæði fara lítt í súginn*. Hér er enn og aftur átt við það sem fram kemur bæði á 6. og 11. mynd. Í stjórnlagaþingskosningunni höfðu að lokum 83% atkvæða (sem er ekki endilega sama og hlutfall kjósenda) hlutdeild í vali hinna kjörnu, eins og þráfaldlega er búið að nefna. Því miður er ekki tiltæk gögn til að meta hvernig það hlutfall lagskiptist eftir vallínum, hve